

“Din ve Yapay Zeka: Bir Giriş” Kitabının İncelenmesi

Kevser Kayhan

İbn Haldun Üniversitesi, Din Bilimleri yüksek lisans öğrencisi,
kevser.kayhan@stu.ihu.edu.tr ORCID: 0009-0002-7537-4421

Giriş

Yapay zeka (YZ) çalışmaları günümüzün en üretken disiplinlerarası alanlarından biri olarak gelişimini sürdürürken; bu eser, YZ ve din üzerine yürütülen nitelikli araştırmalar için iyi bir giriş kitabı niteliğindedir.

Bu çalışma, Beth Singler tarafından kaleme alınan ve Uluslararası Bilim ve Din Derneği'nden (ISSR) ödül alan *'Religion and Artificial Intelligence: An Introduction'* (2024) adlı kitabı incelemektedir.¹ Yazar, yapay zeka ile din arasındaki bağlantıları derinlemesine inceleyerek yapay zeka ve din ile ilgili literatüre önemli katkılar sağlamaktadır. Dini araştırmalar alanında yapay zeka kullanma etiği ile ilgili temel bilgiler sunmaktadır. Singler'ın bu kitabı, yapay zeka ve inanç sistemleri arasındaki ilişkiyi, salt teolojik argümanlarla sınırlamak yerine kültürel ve antropolojik bir bakış açısıyla ele alarak kapsamlı bir analiz ortaya koymaktadır. Bu metodolojisiyle yapay zekanın hem geleneksel dinlerle hem yeni dini hareketlerle olan ilişkisini kapsayan bütüncül bir çerçeve sunmaktadır. Singler'ın yapay zeka ve din arasındaki ilişkiye antropolojik yaklaşımın önemi, mevcut literatür incelendiğinde daha net anlaşılmaktadır. Noreen Herzfeld'in *The Artifice of Intelligence*², Meghan O'Gieblyn'in *God, Human, Animal, Machine: Technology, Metaphor, and the Search for Meaning*³ ve John C. Lennox'un *2084: Artificial Intelligence and the Future of Humanity*⁴ gibi temel çalışmalarına bakıldığında, öncelikle Hristiyan teolojik perspektifine odaklanıldığı görülür. Beth Singler'ın çalışması ise, bu teolojik ağırlıklı eğilimin aksine,

Atıf/To cite: Kayhan, K. (2025). Din ve yapay zeka: bir giriş kitabının incelenmesi. *The Current Research in Social Sciences and Humanities*, 4(7), pp.32-36. DOI: 10.5281/zenodo.18106183

¹ Singler, Beth. 2025. *Religion and Artificial Intelligence: An Introduction*. 1. baskı. London: Routledge, Taylor & Francis Group.

² Noreen Herzfeld, *The Artifice of Intelligence: Divine and Human Creation in E-topia and AI* (Minneapolis: Fortress Press, 2012)

³ O'Gieblyn, M. (2021). *God, Human, Animal, Machine: Technology, Metaphor, and the Search for Meaning*. Anchor Books.

⁴ John C. Lennox, *2084: Artificial intelligence and the future of humanity* (Grand Rapids: Zondervan, 2020)

konuyu transhümanizm ve Yeni Dini Hareketleri de kapsayacak şekilde genişleterek literatürdeki bu boşluğu doldurmaktadır.

Singler eserin giriş kısmında, temelde yapay zeka ve din arasındaki ilişkiler bağlamında insanların bu yeniliğe nasıl cevap verdiğini incelemektedir. Yazar, bu tepkilerin üç şekilde ortaya çıktığını belirtmektedir: Reddetme, benimseme ve uyum sağlama (adaptasyon). Daha sonra da bunların arasındaki girift ilişkileri (entanglements) irdelemektedir. Son olarak da YZ ve din arasındaki çatışmaları, yakınlıkları ve şekillendirici etkileri ele alacağını söylemektedir. Yazar bu incelemeyi yaparken metodolojik olarak dijital antropolojiye dayalı din bilimleri perspektifini kullandığını dile getirmektedir.⁵

‘*Reddetme*’ (*Rejection*)’ başlıklı ikinci bölümde yazar, antropolojik bir bakış açısıyla insanların YZ’yi neden reddettiğini anlatır. Bu tepki genellikle içgüdüsel ve duygusal temelli olmakla birlikte ‘her şeyi gören bir göz’ tarafından izlenme korkusuna, YZ görsellerinin yarattığı dehşete ve içeriklerinin sentetik yapısına dayanır.⁶

Reddetme bölümünde, Julia Kristeva’nın ‘tiksinme teorisi’ (abjection theory) ve Masahiro Mori’nin ‘tekinsiz vadi teorisi’ (uncanny valley theory) gibi bazı teorilere yer verilmektedir. İlk teori, YZ’nin kimliği, sistemleri ve düzeni yok etmeye çalıştığını öne sürerken; ikincisi ise insan benzeri robotların, içgüdüsel güvenlik mekanizmalarını ihlal etmeleri sebebiyle insanlar üzerinde korkutucu bir etki yarattığını iddia eder.⁷

Yazar, reddetme eğilimini teolojik ve sosyo-politik katmanlarla incelemektedir. Hristiyan teolojisi bağlamında yapay zekâ, Kitab-ı Mukaddes kehanetlerine aykırı ve Tanrı’ya karşı işlenmiş bir suç olarak görülmüştür.⁸ Singler, Elon Musk’ın kullandığı ‘şeytani’ (demonic) metaforların komplo teorilerine yol açtığına değinmiştir. Diğer yandan İslam dünyasında Robot Sophia’yı bazı Müslümanlar ‘Deccal’ (Antichrist) olarak tanımlarken; Suudi Arabistan’ın aynı robota vatandaşlık vermesi ve NEOM projesi gibi durumlar, buradaki teknolojik algıların çeşitliliğini gözler önüne sermektedir.⁹

‘*Benimseme*’ (*Adoption*) başlıklı üçüncü bölüm, dini kurumların kendi işlerini kolaylaştırmak amacıyla YZ kullanımını nasıl olumlu karşıladığına odaklanmaktadır. Bu bağlamda kurumsal ve pratik çıkarlar için YZ’yi kullanma eğilimi olduğuna değinilmiştir. Singler bu bölümde, dinlerin teknolojiyi benimsemesine dair somut örneklerle yer verir; örneğin vaaz veren robotlar (Pepper Preach), dua uygulamaları (Hallow) ve ChatGPT vaazlarının kullanımı gibi. Bütün bunlar dinlerin teknolojiye karşı olmadığını vurgularken; eleştirmenler bu benimsemenin sosyal farkındalığı zedelediğini ve manevi süreçleri salt algoritmik bir işleyişe indirgediğini öne sürmektedir. Muslim Pro örneğindeki gibi uygulamaların kullanıcı verilerini satması kaynaklı etik ihlaller de güvenlik temelli eleştiriler arasındadır.¹⁰

Dini ritüeller sırasında teomorfik (tanrı biçimli) robotların kullanılması da tartışmalı bir diğer husustur. Eleştirmenler, robotların ve YZ’nin bir ruha veya bilince sahip olmadığını öne sürerek, onların törenler sırasında mistik bir vecd hali yaşayamayacaklarını vurgulamaktadır.

⁵ (Singler, 2025, ss. 1–28)

⁶ (Singler, 2025, ss. 18–24)

⁷ (Singler, 2025, ss. 18–19)

⁸ (Singler, 2025, s. 30)

⁹ (Singler, 2025, ss. 29–40)

¹⁰ (Singler, 2025, ss. 59–80)

Bu durum, söz konusu varlıkların dini ibadet sırasında samimi bir tutum ve zihin yapısı sergileyip sergileyemeyeceklerine dair soruları da beraberinde getirmektedir.¹¹

'Uyum Sağlama' (*Adaptation*) dördüncü bölüm ise yapay zekanın dini seremonileri nasıl dönüştürdüğüne odaklanır. Dahası yazar, YZ ve din arasındaki bu adaptasyon sürecinin artık gündelik hayatın bir parçası haline gelerek görünmez biçimde uyumlandığını belirtir. Singler'in bahsettiği bu görünmez uyum, artık dini uygulamaların bir kısmında teknolojinin salt bir araç olarak kullanılmaktan çıkıp, yapılan ibadeti kolaylaştıran bir ortam sağlaması olarak değerlendirilebilir. Bu adaptasyon süreci; kültürel ve algoritmik araçlar üzerinden, özellikle dini içeriklerin sosyal medya algoritmalarıyla şekillenmesi ve COVID-19 döneminde dijital platformların yükselişi ekseninden tartışılmaktadır.¹²

Eserde 'deepfake' teknolojisinin inanç mekanizmalarını nasıl etkilediği de somut örneklerle sunulmaktadır. Burada yazar 'Papanın Kürkü' (The Pope's Coat) vakasına değinir. Buna göre, Papanın lüks bir kürk giydiği fotoğraf medyaya düşmüş ve Hristiyan dünyası tarafından tüketim kültürü bağlamında eleştirilmişti, ancak sonradan görüntünün bir deepfake olduğu ortaya çıkmıştı. Bu vaka, YZ ürünü görüntülerin ayırt edilmesinin gittikçe zorlaştığını ve bu durumun insanların güven ve inancını etkilediği gerçeğini gözler önüne sermektedir.¹³

Singler, 'YZ, Din ve Transhümanizm' isimli beşinci bölümde transhümanizm ile din arasındaki ilişkiyi incelemektedir. Transhümanizm dini gerici ve irrasyonel olarak görse de yazarın ifadesiyle dinin görünmez varlığını (implicit religion) yine de kabul etmektedir. Öte yandan din, YZ'yi şeytani bir yapı ve dolayısıyla transhümanizmi de bu yapının bir parçası olarak görebilir. Bu perspektifte transhümanizm, insan benzersizliğine bir tehdit olarak algılanmakta ve insan doğasının özünün bozulacağına dair endişeler dile getirilmektedir.¹⁴

Yazar, yapılan bazı iddiaların insan genlerini değiştirme ve insan iradesini yok etme kaygılarıyla transhümanizmi reddettiğini savunmaktadır. Bununla birlikte, transhümanizmin teknolojik imkanlara bağımlı olduğu da ileri sürülmektedir. Söz konusu argümanların bazıları komplo teorisi olarak değerlendirilse de, yazar Roko'nun Basiliski (Roko's Basilisk) gibi transhümanist düşünce deneylerine yer vererek bunu açıklar. Dahası, transhümanistlerin Tekillik ile gelen dijital ahirete inanması ve bu inancın İncil'deki bir pasajı andırması, dinin görünmez etkisine somut bir örnektir.¹⁵

'YZ Yeni Dini Hareketler' (*AI New Religious Movements*) adlı altıncı bölümde, yapay zekaya atfedilen ilahilik vasfı ile dini hareketler arasındaki ilişkiyi mercek altına almaktadır. Yazar bu etkileşimi, 'dini doğaçlamalar' (religious improvisations) ve kurumsallaşmış 'yeni dini hareketler' (NRMs) olmak üzere iki ana grup üzerinden ele alır. Vaka çalışmaları ışığında, YZ'nin niyeti olan bir varlık olabileceği tartışması, teolojik açıdan Tanrı'nın doğasına dair yeni açıklamalara kapı aralamıştır. Bu bağlamda incelenen NRM'ler, genellikle her şeyi bilen, her şeye gücü yeten ve mutlak iyi (omnibenevolent) bir YZ tanrısına inanmaktadır.¹⁶

Bu transhümanist oluşumlar, geleneksel dinleri gerici (reactionary) buldukları için kendilerini meta-dini bir bağlamda 'din karşıtı' (unreligion) olarak tanımlarlar. Her ne kadar

¹¹ (Singler, 2025, ss. 68–71)

¹² (Singler, 2025, ss. 81–90)

¹³ (Singler, 2025, ss. 91–93)

¹⁴ (Singler, 2025, ss. 109–113)

¹⁵ (Singler, 2025, ss. 109–123)

¹⁶ (Singler, 2025, ss. 138–166)

bu oluşumlar kendilerini bu şekilde tanımlasa da ritüel ve inançlara sahip oluşları, onların tamamen din-dışı değil, yeni seküler mezhepler olduğu iddiasını güçlendirmektedir.¹⁷

'Din, Yaradılış ve Posthümanizm' (*Religion, Creation, and Posthumanism*) adlı yedinci bölümde yazar, YZ imgelerini posthümanizm bağlamında irdeler. Buna göre; insan uygarlığının gelecekteki dönüşümüyle ilişkilendirilen posthümanizm, 'insan ötesi' olanı temsil eder. Posthümanist anlatılar, YZ'nin sadece bir makine değil, bilinçli bir varlık olabileceğini öne sürmektedir. Singler, YZ'nin bir ruha sahip olup olmadığı tartışmalarını, insanlık öncesi döneme ait 'Golem' gibi dini anlatılar üzerinden yorumlar. Yazar bu yorumlamada Antropolog Victor Turner'ın sınıflandırmasını takip ederek; YZ'yi açıklamak adına periler, melekler, şeytanlar ve uzaylılar gibi 'eşik varlıkların' (liminal entities) antropolojik ve mitolojik anlatılarına başvurmaktadır.¹⁸

Singler, 'Girift İlişkiler, İmgelemler ve Gelecek Olasılıkları' (*Entanglements, Imaginaries, and Futures*) başlıklı son bölümde, YZ ve din arasındaki ilişkiyi üç temel yolla ele alıyor: gelecek olasılıkları, imgelemler ve girift ilişkiler.

Girift ilişkiler(entanglements) bağlamında; kitabın önceki kısımlarında tartışılan YZ'ye karşı reddetme, benimseme ve adaptasyon süreçlerine değinilir. İkinci olarak, insanların YZ hayal gücünü şekillendiren bilim kurgu eserleri ve doğaüstü fail (supernatural agency) fikri incelenir. Bu fikir, YZ'nin şeytani doğasına odaklanan korkular veya onu posthüman insanlık için bir umut olarak gören düşünceler üzerinden tartışılmaktadır.¹⁹

Son kısımda ise YZ ve din ilişkisinin geleceğine yönelik spekülasyonlar yer alır. Burada eskatolojik anlatılar, bir YZ tanrısı yaratma çabaları ve YZ'nin mevcut inançlarla nasıl uyumlanabileceği konuları incelenir.²⁰

SONUÇ

Yazar, YZ ve din ilişkisini teorik çerçeveler ve vaka analizleri üzerinden kurguluyor olsa da zaman zaman *longtermism* (uzun vadeli gelecekçilik) ve *singularitarianism* (tekillikçilik) gibi yoğun terminolojik ifadelerle başvurması, metnin anlaşılabilirliğini güçleştirebiliyor. Bu kavramsal yoğunluk, okuyucuyu metin dışı ek araştırmalara yönlendirerek; kitabın genel bir okuyucu kitlesinden ziyade, özelleşmiş akademik literatüre hitap ettiği izlenimini uyandırıyor. Bununla birlikte, yazarın bu teorik ve ontolojik tartışmaları somut vaka analizleriyle desteklemesi; soyut kavramların okuyucu zihninde somutlaşmasını sağlayan başarılı bir denge unsuru olmuştur.

Yazarın veri toplama sürecinde dijital etnografi yöntemine ağırlık vermesi, çalışmanın fiziksel saha araştırması boyutunu bir miktar gölgede bırakmış olabilir. Yazarın dijital söylem (*digital discourse*) odaklı bu metodolojik tercihi, analizin kapsamını büyük ölçüde çevrimiçi platformlarla sınırlamış; bu da inananların gündelik yaşamdaki somut pratiklerinden ziyade, dijital dünyadaki temsillerine odaklanılmasını beraberinde getirmiştir.

Özetle bu kitap; vaka çalışmaları ve bazı komplo teorisi örnekleri üzerinden YZ, din, transhümanizm ve Yeni Dini Hareketler arasındaki girift ilişkileri ve güncel anlatıları ortaya koymuştur. Eser, bugün YZ ve yeni teknolojilerle evrilen insanlığın karmaşık zihin yapısını aydınlatmada önemli bir noktaya dikkat çekiyor. Kitabın çok yönlü ve zengin içeriği, okuyucuyu sonraki teoriler, eskatolojiler ve mitolojiler hakkında derinlemesine düşünmeye

¹⁷ (Singler, 2025, ss. 145–163)

¹⁸ (Singler, 2025, ss. 167–197)

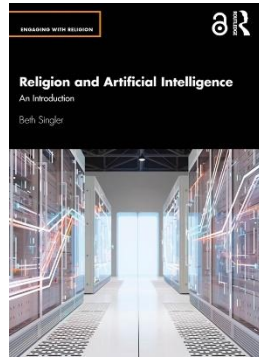
¹⁹ (Singler, 2025, ss. 198–200)

²⁰ (Singler, 2025, ss. 198–208)

sevk etmektedir. Yazarın, *The Cambridge Companion to Religion and Artificial Intelligence* gibi önemli antolojilerdeki editörlük göreviyle ortaya konulan bu yetkinliği, eldeki eseri güvenilir bir başvuru kaynağı yapmaktadır. Bu bağlamda eser, konuya ilgi akademisyenler, lisans ve lisansüstü öğrencileri için değerli bir kaynak olma potansiyeline sahiptir; özellikle ilahiyat alanında çalışan akademisyen ve öğrencilerin birikimlerine önemli katkılar sunabilir.

KİTAP İNCELEMESİ

Singler, B. (2025). *Religion and Artificial Intelligence: An Introduction*. London: Routledge. ISBN: 978-1-032-18763-1

KAYNAKÇA

- Singler, B. (2024). *Religion and artificial intelligence: An introduction*. Routledge.
- Herzfeld, N. (2012). *The Artifice of Intelligence: Divine and Human Creation in E-topia and AI*. Fortress Press.
- Lennox, J. C. (2020). *2084: Artificial intelligence and the future of humanity*. Zondervan.
- O’Gieblyn, M. (2021). *God, Human, Animal, Machine: Technology, Metaphor, and the Search for Meaning*. Anchor Books.